

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“**

**Факултет по науки за образованието и изкуствата
Катедра Специална педагогика и логопедия
Докторска програма по Специална педагогика**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд на тема:

**“ИЗПОЛЗВАНЕ НА НЕФОРМАЛНИ МЕТОДИ ПРИ
ИНТЕГРИРАНО ОБУЧЕНИЕ“**

**за присъждане на образователната и научната степен
„доктор“ по специална педагогика
1.2. Педагогика (Специална педагогика)**

Докторант

Георгиос Леонтиу

Научен ръководител

доц. дпн Милен Замфиров

София, 2019

Дисертацията е представена на английски език.

- Общ обем: 205 страници, текстова част 157 страници

- Литература: 176 източника

- Таблици: 17

- Графики: 24

- Схеми: 2

Дисертационният труд се предлага за обсъждане и насочване за защита в катедра „Специална педагогика и логопедия” при Факултета по науки за образованието и изкуствата на СУ „Св. Климент Охридски”.

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	5
Глава 1: Прилагане на неформални методи при интегрирано обучение на ученици със специални образователни потребности	6
1.1 Категории ученици със специални образователни потребности.....	6
1.2 Неформално образование – общи характеристики и описание.....	6
1.3 Съпоставка на формално и неформално образование при ученици със специални образователни потребности	7
1.3.1. Формално образование при ученици със специални образователни потребности	7
1.3.2. Неформално образование при ученици със специални образователни потребности	7
1.3.3. Характеристики на обучителната среда при интегрираните ученици със специални образователни потребности	8
1.4 Методи на педагогическо оценяване при прилагане на неформални методи на обучение.....	8
1.4.1. Кооперативно обучение	9
1.4.2. Стиллове на учене при неформалното образование.....	9
1.5 Роля на родителите на учениците със специални образователни потребности при прилагането на неформалното образование.....	10
1.6 Роля на индивидуалната програма при прилагането дейности от неформалното образование	10
1.7 Роля на общообразователните учители на ученици със специални образователни потребности при прилагането на неформално образование.....	11
Глава: 2 Организация на изследването за прилагане на неформални методи на обучение в условията на интегрираното обучение	13
2.1. Цел, задачи и хипотеза на изследването.....	13
2.2. Обект и предмет на изследването	14
2.3. Методи на изследване и статистически методи.....	14
2.4. Методология на изследването	15
2.5. Участници в изследването	16

2.6. “Програма за неформално обучение”, реализирана с интегрирани ученици със специални образователни потребности	18
Глава 3: Анализ на резултатите от изследването.....	20
3.1 Критерии и показатели за качествен и количествен анализ.	20
3.2 Анализ на резултатите от родителите.....	20
3.3 Анализ на резултатите от интервютата.	27
3.4 Анализ на резултатите от наблюденията.....	28
3.5 Анализ на резултатите от оценката на социалните умения на учениците.	29
3.6 Анализ на резултатите от уъркшопите за учители	36
Изводи и заключение	41
Приноси	44
Публикации.....	45
Литература	46

Увод

Преподаването е предизвикателна професия. Тя означава отдаденост. Самоуважение. Уважение и към всички останали. Понякога учението ни предизвиква дълбоко, подлага на оценка нашата човечност, уязвимост, емоции и най-дълбоки страхове. Учението ни показва колко сме крехки - като човешки същества, като възрастни, като бивши, или вечни, деца.

Факт е, че това, което действително работи за образованието на учениците със или без специални образователни потребности, е понякога неформалното обучение. Онова, което надхвърля официално одобреното обучение. Именно това е, което бихме искали да разгърнем, изследваме и да обсъдим в настоящата дисертация.

Ние се интересуваме от това как преподаването се организира в неформалната област в обучението на учениците със специални образователни потребности. Как те възприемат учителите си и придобиват нови знания в условията на неформална среда. Винаги е предизвикателство да научиш някого. Това предизвикателство се увеличава, когато става въпрос за обучение на ученици със специални образователни потребности.

В настоящата дисертация се обсъждат възможностите, които неформалните методи на преподаване предоставят на учениците със специални образователни потребности: уникална възможност за тях да развият своя капацитет, да преминат в неформално общуване с техните връстници в норма и да почувстват и всъщност да станат пълноценна част от общността.

Глава 1: Прилагане на неформални методи при интегрирано обучение на ученици със специални образователни потребности

Обучението може да се реализира чрез различни средства, начини, подходи и методи. „Преподаването е целенасочено, докато ученето може да бъде спонтанно. Приема се, че учителят трябва да се подготви за уроците. Учениците трябва да направят същото. Факт е, че в повечето от племената, които са живели преди векове и тези, които живеят сега, не съществува преподаване. Има само учене.” (Liedloff, 1986, Diamond, 2012). Детето или възрастният в положението на учащия просто наблюдава и имитира това, което трябва да придобие: знание или умение. Ние обаче живеем и присъстваме в съвременните общества и редът тук се различава от описания.

1.1. Категории ученици със специални образователни потребности

Прегледахме и анализирахме редица класификации през годините, които класифицират различни по брой, вид и степен категории ученици със специални образователни потребности. Основните категории специални образователни потребности са различни на брой в зависимост от различните източници и автори (Inclusion of students with special educational needs post-primary guidelines” (2007).

Можем да обобщим, че съществува определена динамика, свързана с категоризацията и класификациите на децата и учениците със специални образователни потребности, но има основни степени, които остават еднакви в различните категории.

1.2. Неформално образование – характеристика

Бихме искали да разгледаме детайлно неформалните образователни методи при ученици със специални образователни потребности. Съществуват различни подходи за валидиране между Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD) и страните от Европейския съюз (ЕС), като страните приемат различни мерки. ЕС през Cedefop публикува европейски насоки за валидиране на неформалното и самостоятелното учене през 2009 г., за да стандартизира валидирането му в целия ЕС. В страните от OECD ситуацията е смесена.

1.3 Съпоставка между формално и неформално образование при ученици със специални образователни потребности

Формалното образование обикновено се противопоставя на неформалното. Когато става въпрос за ученици със специални образователни потребности, ние сме в състояние да признаем повече методи, които са приложими, отколкото за техните връстници в норма.

1.3.1. Формално образование при ученици със специални образователни потребности

Добра практика е едно училище да потърси цялата необходима информация за ученик със специални образователни потребности преди той да се запише за обучение в него. Това може да стане като част от процеса на приемане и включване. В тази връзка от родителите може да бъде поискано да предоставят съответните доклади и документация от предишното училище на детето/ученика или доклади от специалисти, които са оценили или са предоставили помощни услуги за детето, например психолози, логопеди или терапевти. Тази информация обикновено не трябва да се използва по какъвто и да е начин за да се определи дали детето трябва да бъде записано в училището. Достъпът до такава информация обаче може да даде възможност на екипа в училището да направи подходяща предварителна подготовка за приемане на ученика (Inclusion of Students with Special Educational Needs Post-Primary Guidelines (2007).).

В заключение можем да обобщим, че формалното образование има своето място и важна роля в живота на учениците. Формалното образование има своите основни цели и постижения, които са незаменими, и всеки ученик следва да премине през тях.

1.3.2. Неформално образование при ученици със специални образователни потребности

Неформалното образование (НФО) е всяка организирана образователна дейност, която се осъществява извън формалната образователна система. Обикновено тя е гъвкава, ориентирана към обучаемите, контекстуализирана и използва подход на активно участие от учащите. Няма специфична целева група за НФО; може да са деца, младежи или възрастни. Има дебат относно точната дефиниция на НФО и какви дейности включва и какво изключва (Blakey, 2015).

В заключение можем да обобщим, че има много методи за неформално обучение на ученици със специални образователни потребности, които могат да бъдат внедрени в образователната система и които да бъдат ефективни в техните академични постижения, както и в развитието на социалния им живот и комуникативни умения. Въпрос на избор на учителите е кой метод на преподаване и комбинация от методи на преподаване да бъдат избрани за конкретния ученик или група от ученици, които наистина трябва да бъдат подходящи и приемливи за тях. Освен това можем да заключим, че когато се вземат под внимание потребностите и интересите на учениците, те ще бъдат по-заинтересовани и по-готови да участват в дейностите. Формалното образование дава по-негативно отношение към образованието поради наказателните и подчиняващите характеристики, с които се асоциира. Учебната програма се основава на нормите и законите, одобрени от правителството/институцията, докато конкретните потребности и индивидуалните интереси на учениците намаляват. Неформалното образование, от друга страна, успява да превърне интересите и потребностите на учениците в гъвкава и приспособяваща се комбинация от практични методи (Ruíz 2016).

1.3.3. Характеристики на обучителната среда при интегрираните ученици със специални образователни потребности

Интегрирането на учениците със специални образователни потребности е широко разпространена практика в наши дни. Диференцираното обучение е начин, чрез който учителите могат да установят в своите класни стаи всеобхватна и подкрепена учебна среда за всички ученици. В този смисъл терминът „диференциация“ се отнася до начините, по които учителите отчитат разликите между своите ученици по отношение на способностите, възможностите, интересите и опита на своите ученици. Диференцираното обучение се отнася до широк спектър от стратегии, техники и подходи, които се използват за подпомагане на ученето и подпомагане на всеки ученик да постигне и реализира своя потенциал (Inclusion of Students with Special Educational Needs Post-Primary Guidelines, 2007).

1.4. Методи на педагогическо оценяване при прилагане на неформални методи на обучение

Училищата трябва да гарантират, че използваните методи за оценка на учениците със специални образователни потребности са подходящи и че те не създават пречки за включването им в общообразователната среда. Според Adam и съавт. (2014), целта на педагогическото оценяване, когато се прилагат неформални методи, е да се даде възможност на учителите и техните ученици да подобрят качеството на обучението в класната стая. Като цяло оценката служи за редица цели, които служат изцяло на ученика и са в негов интерес по време на процеса на обучение.

1.4.1. Кооперативно обучение

Кооперативното преподаване имаме, когато двама или повече преподаватели реализират обучение на група ученици с различни образователни потребности. В литературата се използват редица термини - включително „кооперативно обучение“, „coteaching“, „съвместно преподаване“ и „обучение в екип“, за да се опишат начините и стратегиите, които заедно се споменават тук под заглавието „кооперативно“ преподаване (Inclusion of Students with Special Educational Needs Post-Primary Guidelines, 2007).

Според Marco Guido (2017) „намирането на ресурс, който изследва съвместното учене, е лесно, но често се пренебрегват стратегиите за постигане на добър преподавателски подход. Понякога наричано „съвместно“, а не „кооперативно“ обучение, то предоставя обучение чрез малки групи, като дава възможност на учениците да работят заедно за изграждане на тяхното разбиране на теми и концепции. Някои често прилагани методи са:

1. Неформални кооперативни стратегии за обучение
2. Формални стратегии за съвместно обучение
3. Стратегии за съвместни базови групи

1.4.2. Стиллове на учене при неформалното образование

Стиллове на учене - всички ученици, включително тези със специални образователни потребности, са имат своите предпочитания относно най-приятните за тях и най-ефективните им начини на учене. Когато се признават и приспособяват предпочитанията за учене, учениците вероятно ще демонстрират повишена мотивация за учене и по-високи нива на постижения, включително академични, социални, комуникативни. Необходимо е разбиране за начина, по който ученикът учи най-добре и при какви условия може да

доведе до по-голяма гъвкавост от страна на учителите при избора на стратегии и методи на преподаване. Продуктивен начин за концептуализиране на учениците със специални образователни потребности е да бъдат разглеждани не като ученици с увреждания, а като такива с различни способности за учене и предпочитания за учене. В тази концепция, осъзнаването и ранното диагностициране, подходящата интервенция, подкрепа през целия живот и настаняването могат да помогнат на учениците в тяхното обучение и да предотвратят възникването на някои трудности при ученето “ (Inclusion of Students with Special Educational Needs Post-Primary Guidelines, 2007).

1.5. Роля на родителите на учениците със специални образователни потребности при прилагането на неформално образование

Работата с родителите съставлява съществена част от работата на всеки учител. Семейството е неделима част от ученика. Според Taub (2017) е много важно всички, които участват в обучението на ученици със специални нужди, да знаят следното: „Родителите на ученици с увреждания споделят притесненията на всички родители за отглеждането на деца и за образованието и също така имат допълнителни, свързани с уврежданията на децата им.“ Според други автори „сред определящите характеристики на сегашното поколение на хилядолетието на учениците (родени между 1982 и 2002 г.) е, че те са защитени в много по-голяма степен от предишното поколение ученици.“ (Howe & Strauss, 2000).

1.6. Роля на индивидуалната програма при прилагането дейности от неформалното образование

Инадивидуалната програма е ефективен процес, чрез който могат да бъдат разгледани специалните образователни потребности на ученика и чрез който може да се осигури подходящо образование съгласно неговите индивидуални потребности и възможности. Процесът на изготвяне на индивидуалната програма включва събиране на подходяща информация, за да се идентифицират потребностите и силните страни на ученика и определянето на целите в процеса на учене. Това е последвано от прилагане на подходящи интервенции по време на периода на обучение. В края на периода на обучение, напредъкът на ученика се оценява отново. Сътрудничеството между учителите в рамките

на училището и сътрудничеството между училището, родителите и професионалистите извън училището е основна характеристика на процеса на индивидуално планиране. Във всяка група ученици има различия между индивидите и всеки индивид има свой уникален набор от потребности. За да се погрижат за тези различия и нужди, училищата предоставят набор от програми и избор на теми, както и разнообразни услуги за подкрепа. Тези нужди възникват от характеристики, които той/тя споделя с групата на връстниците. Тези нужди се осигуряват в рамките на нормалната организация и преподаване, които се предоставят в училището” (Inclusion of Students with Special Educational Needs Post-Primary Guidelines, 2007).

1.7. Роля на общообразователните учители на ученици със специални образователни потребности при прилагането на неформално образование

Учителите в общообразователните училища, които работят с ученици със специални образователни потребности, имат ключова роля за успешното им включване в условията на общообразователното училище. Освен ако няма много основателна причина за задържане на определена информация, учителите трябва да имат достъп до цялата информация, която може да е от значение за преподаването на ученик със специални образователни потребности, включително психологически доклади и други поверителни документи. Учителят има отговорността да гарантира, че всички ученици, включително тези със специални образователни потребности, са снабдени с учебна програма и среда, която им позволява да получат достъп до учебната програма и да усъвършенстват своето учене и да повишат своите академични резултати. Учителите играят централна роля при идентифицирането на учениците, които могат да бъдат изложени на риск, и за привличане вниманието на другите членове на екипа към такива ученици. В крайна сметка, ако намесата в училището не е успешна при справянето с нуждите на ученика, може да се наложи да се потърси подкрепа извън училището. Учителите дават важен принос чрез създаването на подкрепяща, грижовна среда в училището за учениците със специални образователни потребности, чрез които тези ученици се утвърждават в способността си да учат и да участват като цяло в живота на училището” (Inclusion of Students with Special Educational Needs Post-Primary Guidelines, 2007).

Обобщение и заключение

Общообразователните учители могат да допринесат за планирането на училищното развитие при учениците със специални образователни потребности чрез стратегическо планиране в рамките на училището. Учителите следва да поддържат връзка с ресурсните учители, за да помогнат при идентифицирането и разработването на стратегии за преподаване на техните специализирани предмети на ученици със специални образователни потребности. Чрез този процес могат да бъдат идентифицирани важни теми и умения. Могат да бъдат разграничени ефективни стратегии за преподаване и учене, които да се използват от учителите в обучението на ученици със специални образователни потребности. В резултат на това достъпът на учениците със специални образователни потребности до специализирани предмети може да бъде улеснен. Освен това, често се чуват оплаквания в училищата, че родителите - или определена категория родители (например родители с ниски доходи или родители на деца със специални потребности) - не се интересуват от образованието на децата си. Всъщност повечето родители са загрижени за децата си и образованието, което те получават (Cicero & Barton, 2003). Възможно е обаче да съществуват бариери за участието на родителите в образованието на децата им. Такива бариери могат да включват търсенето на работа и семейството, както и дискомфортът в училищната среда поради предишния негативен опит в училище. Педагогическите съветници могат да помогнат на родителите да преодолеят тези бариери, като насърчават тяхното участие в училище, предлагат алтернативно време за срещи, консултации, провеждат домашни посещения или посещения на работното място (Cicero & Barton) и се присъединяват към родителите като партньори в образованието на децата си. Разбирането на загрижеността на родителите на ученици с увреждания е важна първа стъпка към екипа на училището, който служи като адвокат на учениците със специални образователни потребности и техните родители.”(Taub 2017). Добрата организация на учебната дейност и важната роля на триединството учител-ученик-родители е от съществена роля за постигането на успех и положителни резултати в интегрираното обучение на учениците със специални образователни потребности.

Глава: 2 Организация на изследването за прилагане на неформални методи на обучение в условията на интегрираното обучение

В тази глава представяме организацията на изследването, което проведехме в рамките на две последователни учебни години. По-долу са дадени някои от най-важните параметри на проведеното изследване.

2.1. Цел, задачи и хипотеза на изследването

Целта на нашето изследване е да оцени влиянието на редовното участие на ученици със специални образователни потребности в дейностите, включени в „Програмата за неформално обучение” върху техните социални умения.

Някои от **задачите**, към чието изпълнение се стремяхме по време на постигането на нашата цел, са:

- Да подберем основните точки, около които да центрираме теоретичния си анализ.
- Да открием и да прочетем достатъчно на брой и с висока научна стойност литература, издадена през последните години по темата на дисертацията.
- Да обобщим теоретичните резултати, до които достигнахме.
- Да разработим „Програма за неформално обучение” за ученици със специални образователни потребности в интегрирана учебна среда.
- Да организираме начина за участие на учениците в дейностите по програмата.
- Да се свържем с всички участващи страни: общообразователни учители, ученици без СОП, ученици със специални образователни потребности и родители.
- Прилагане на програмата в рамките на две последователни учебни години (2015-2016 и 2016-2017).
- Да подберем най-подходящите тестове за оценка на социалните умения на учениците.
- Да проведем всички дейности по програмата и оценяване през целия двугодишен период.
- Да се анализират събраните данни.
- Да се обобщят всички направени констатации и на тяхна база да изготвят нашите изводи и препоръки.

Нашето изследване е базирано на следната **хипотеза**: Допуска се, че ако учениците със специални образователни потребности и техните връстници в норма посещават едни и

същи дейности за неформално обучение в рамките на „Програмата за неформално обучение“, и двете групи ученици ще подобрят своите социални умения.

2.2. Обект и предмет на изследването

Обект на нашето изследване са ученици със специални образователни потребности, които са интегрирани в общообразователните училища и посещават дейности с прилагане неформални методи на преподаване.

Предмет на нашето изследване е влиянието на неформалните методи в интегрираното обучение върху подобряването на социалните умения на учениците със специални образователни потребности.

2.3. Методи на изследване и статистически методи

Методи на изследване:

За целите на нашето изследване приложихме няколко метода за оценка, които ще ни дадат ценна информация за ефективността на нашата програма, а именно:

- Полуструктурирани интервюта с:

- 1) ученици със специални образователни потребности,
- 2) ученици без СОП,
- 3) общообразователни учители,
- 4) родители на ученици със специални образователни потребности и
- 5) родители на ученици без СОП;

- наблюдение;

- Анкета за:

- 1) родители на ученици със специални образователни потребности и
- 2) родители на ученици без СОП - виж Приложение 2 (*Важно: всички описани приложения са налични в текста на дисертацията и препратките са към нея*);

- „Standard based complex social skills needs assessment ” - виж Приложение 3;

- „Skill based complex social skills needs assessment“ - виж Приложение 4;

- „Анкета за оценка на уъркшопа за учители“ - виж Приложение 6 (в текста на дисертацията).

Статистически методи:

В процеса на изчисление на резултатите ние използвахме разнообразие от изчислителни методи и методи за статистически анализ. Някои от тях са: статистическия пакет OneWay ANOVA 20:0, t-test, Chi-square.

2.4. Методология на изследването

Всички **ученици**, участващи в нашата “Програма за неформално обучение”, бяха поканени да се включат в дейностите по нея през септември 2015 г. (началото на учебната 2015-2016 година) и през септември 2016 г. (началото на учебната 2016-2017 година). Направихме това по време на: 1) родителска среща, където отправихме покана към родителите на учениците и обяснихме концепцията на програмата ни и 2) по време на обучението, когато отправихме лична покана към учениците със специални образователни потребности и техните съученици без СОП. На всички **родители**, чиито деца искаха да участват в програмата, предоставихме формуляр за съгласие на родителите, който да ни върнат попълнен и подписан (вж. Приложение 1 в текста на дисертацията).

В „Програмата за неформално обучение” са предвидени шест панела за учениците от гимназиите, от които да избират дейност, в която искат да се включат, а именно:

Панел А: Театър,

Панел Б: Спорт,

Панел С: Музика,

Панел D: Изкуство,

Панел Е: Екологично образование и

Панел F: Фотография.

Всяка дейност се реализира два пъти седмично в свободното време на учениците.

В допълнение, организирахме и уъркшопи за **учителите**, които работят в гимназиите, където се обучават ученици със специални образователни потребности (виж Приложение 5 и Приложение 6 в текста на дисертацията). Семинарите бяха проведени през целия период на изследването - две учебни години.

По време на целия процес на изпълнение на програмата продължихме да поддържаме тесни контакти с всички родители на нашите участници, като проведохме редовни устни

неофициални разговори, полуструктурирани интервюта и въпросници в края на всяка учебна година - през юни 2016 г. и юни 2017 г.

2.5. Участници в изследването

Имаме следните пет групи участници в нашето изследване:

- 1) ученици със специални образователни потребности,
- 2) ученици без СОП,
- 3) общообразователни учители,
- 4) родители на ученици със специални образователни потребности и
- 5) родители на ученици без СОП.

Таблица 1 показва подробностите за изследователската ни извадка.

Таблица 1. Участници в изследването от експереименталната група.

Вид участник в изследването	Брой участници в изследването за учебната 2015-2016 (експереиментална група)	Брой участници в изследването за учебната 2016-2017 (експереиментална група)	Общ брой участници в изследването
УСОП	28	28	56
УН	19	30	49
ОУ	30	30	60
РУСОП	51	51	102
РУН	32	54	86
Общ брой участници	160 за 2015-2016 година	193 за 2016-2017 година	353 За двете учебни години

Участниците в изследването притежават следните допълнителни характеристики:

- степента на умствена изостаналост е лека,
- сред участниците с обучителни трудности има случаи на: дислексия, дискалкулия и дисграфия,
- сред участниците със соматични нарушения има случаи на: ДЦП, епилепсия.

Съкращения в таблици 1 и 2:

УСОП – ученици със специални образователни потребности

УБСОП – ученици без СОП

ОУ – общообразователни учители

РУСОП – родители на ученици със специални образователни потребности

РУН – родители на ученици без СОП

Участниците в контролната група са представени в таблица 2, а съпоставката между двете групи – в таблица 3.

Таблица 2. Участници в изследването от контролната група.

Вид участник в изследването	Брой участници в изследването за учебната 2015-2016 (контролна група)	Брой участници в изследването за учебната 2016-2017 (контролна група)	Общ брой участници в изследването
УСОП	19	20	39
УБСОП	18	20	38
ОУ	26	28	54
РУСОП	37	39	76
РУН	33	38	71
Общ брой	133	145	278

участници	за 2015-2016 година	за 2016-2017 година	
------------------	--------------------------------------	--------------------------------------	--

Table 3. Общ брой на участниците в изследването (експериментална и контролна група).

Брой участници в експерименталната група за двете учебни години	Брой участници в контролната група за двете учебни години
353	278
Общ брой участници в експеримента: 631	

ВЪЗРАСТ НА УЧАСТНИЦИТЕ

Възрастта на **учениците** е:

- Ученици със СОП 13-21 годишни;
- Ученици без СОП 15-18 годишни.

Възрастта на **учителите и родителите** варира в границите 29 – 65 години.

ВИД И СТЕПЕН НА УВРЕЖДАНЕ НА УЧЕНИЦИТЕ СЪС СОП:

Учениците със СОП, които взеха участие в програмата ни имат следните нарушения:

- Обучителни трудности;
- Умствена изостаналост – лека степен;
- Физически увреждания.

Както данните от таблиците по-горе сочат, максималният брой ученици, участващи в програмата за година е между 40 и 60 ученици.

Броят на участниците във всеки от **уъркшопите за учители** по темата за неформалните методи на обучение в интегрирана среда са:

- За уъркшоп 1 – 30 учители;

- За уъркшоп 2 – 34 учители и
- За уъркшоп 3 – 24 учители (виж Приложения 5 и 6 в текста на дисертацията).

2.6. “Програма за неформално обучение”, реализирана с интегрирани ученици със специални образователни потребности

Програмата се състои от шест панела за ученици и от три уъркшопа на година за учители.

Панелите, от които могат да избират учениците, са:

Панел А: Театър,

Панел Б: Спорт,

Панел С: Музика,

Панел D: Изкуство,

Панел Е: Екологично образование и

Панел F: Фотография.

За работа с ученици и учители използвахме различни подходи и неформални методи. Коучингът е уникална философия, която се занимава с това как най-добре да приложим радикална и устойчива промяна в педагозите. Коучингът на учителите в училищата има различни форми, но обикновено се възприема като средство за предоставяне на персонализирана професионална подкрепа на учителите чрез дискусия, пряко свързана с тяхната практика.

Обобщавайки след окончателната оценка на изпълнението на програмата, този метод на обучение между равнопоставени партньори доказва, че обучението на връстници е несъмнено ефективен начин за предаване на знания и образователен опит в широк кръг от ученически групи от различни образователни и социални среди. С гореспоменатите стилове на преподаване ние се борим да установим обща основа и разбирателство между учениците и учителите, но в същото време активно да ангажираме родителите и семейната среда на учениците. За тази цел организираме родители - учители - ученически семинари през цялата година, където родителите са поканени в училище и имат възможност да прекарат цял ден в училище, участвайки активно в планираните образователни дейности на детето си. Това изгражда ефективни комуникационни мостове и разбиране, тъй като е от основно значение за подпомагане на ученето. Освен това организираме дейности на

открито с родителите си, като ден за боулинг, колоездене и екскурзии. Подчертаваме връзката, която учителят изгражда не само с ученика, но и с неговите родители.

Глава 3: Анализ на резултатите от изследването

3.1 Критерии и показатели за качествен и количествен анализ

В този параграф представяме критериите и показателите за количествен и качествен анализ, които прилагаме към голямото количество данни, получени в резултат от оценъчните процедури, които използвахме по време на изпълнението на програмата.

Критерий 1. Оценявани социални умения или поведение - количествен анализ

Показател 1: Не се наблюдава

Показател 2: Възникващ

Показател 3: В процес на развитие

Показател 4: Напредва в развитието си

Критерий 2. Измерено поведение или социални умения - качествен анализ

Показател 1: Не се наблюдава

Показател 2: Наблюдава се частично

Показател 3: Частично отговаря на стандартите

Показател 4: Отговаря на стандартите

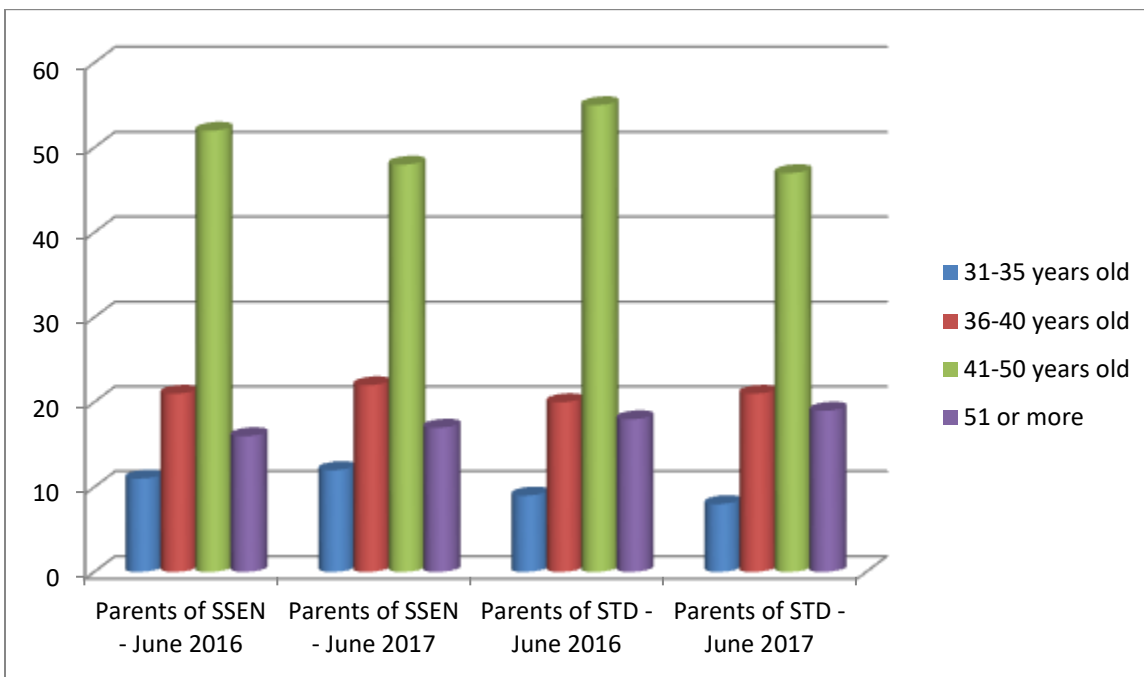
Показател 5: Надвишава стандартите

3.2 Анализ на резултатите от родителите

В този параграф представяме резултатите от анкетата, насочена към родителите на ученици със специални образователни потребности и тези на ученици без СОП, които са участвали в дейностите на нашата програма. Анкетите (вж. Приложение 2 в текста на дисертацията) са попълнени през юни 2016 г. и през юни 2017 г. - в края на всяка учебна година - за да се съберат мненията на родителите за участието на детето им в програмата.

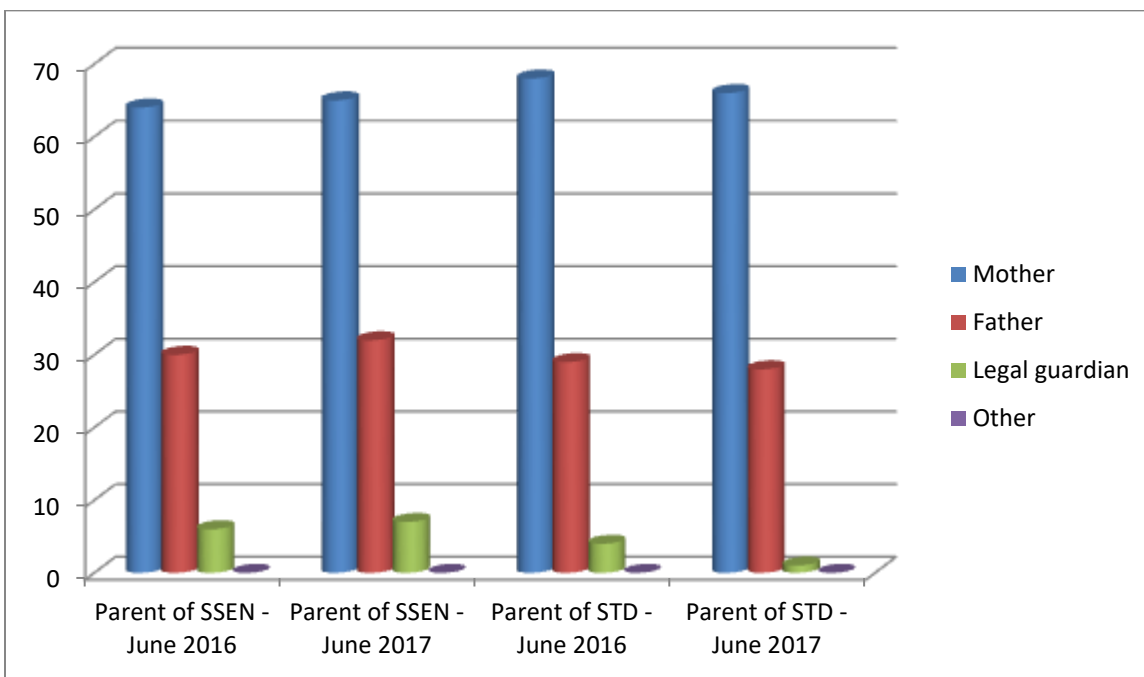
Поради строгите ограничения на обема на дисертацията бяхме принудени да обобщим данните, да ги представим в графики и да включим коментарите и анализите в дискусията и заключителната част на дисертацията.

Графика 1. Възраст на участниците - родители

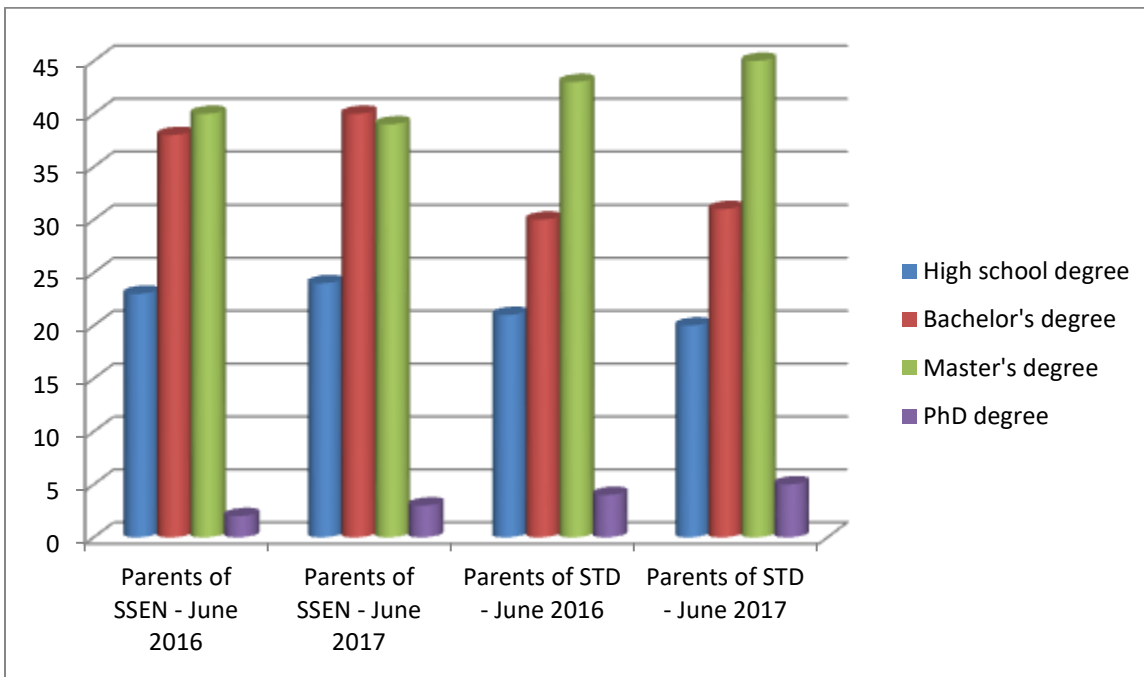
Повечето от родителите на нашите участници в програмата са на възраст в диапазона 41-50 години.

Графика 2. Статус на участниците - родители

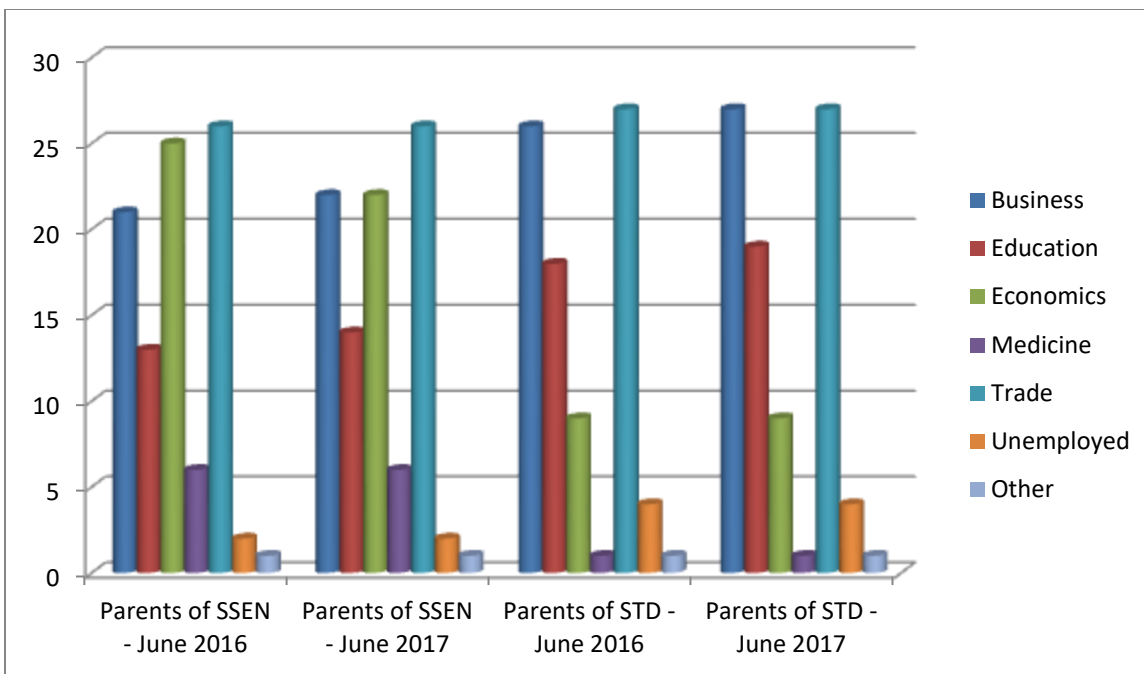
Както е видно, повечето от участниците и на учениците със СОП, и на тези в норма, са техните майки.

Графика 3. Образователно ниво, достигнато от родителите-участници

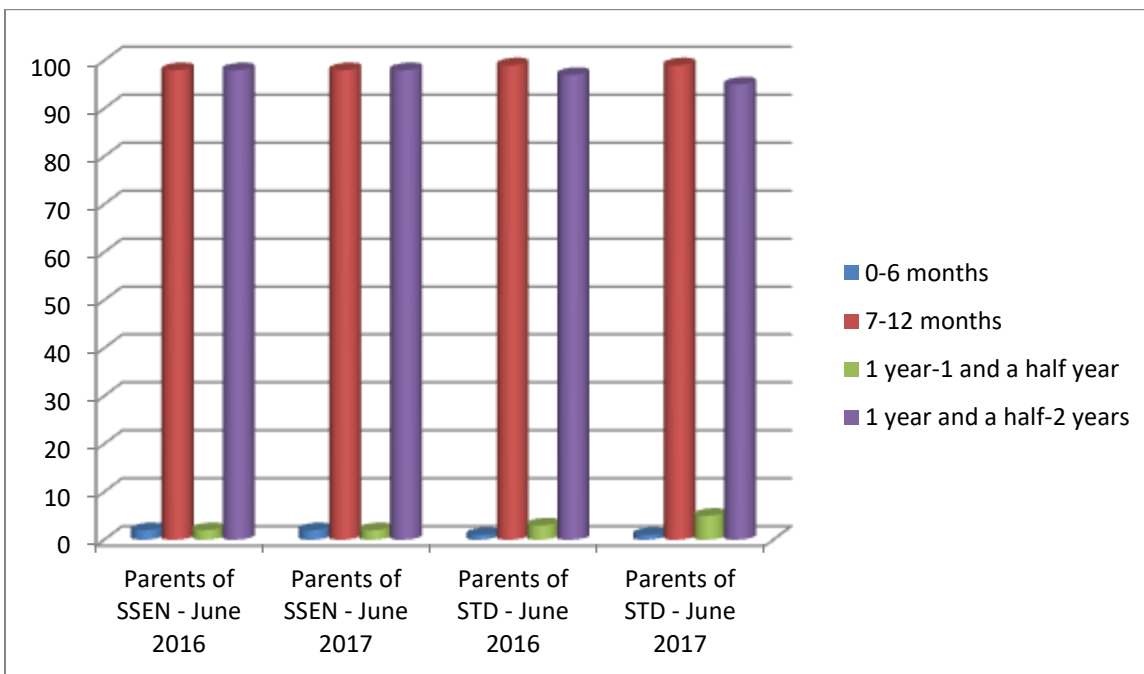
Повечето родители са с висше образование – бакалавърска и магистърска степен.

Графика 4. Настояща област на професионална реализация на родителите

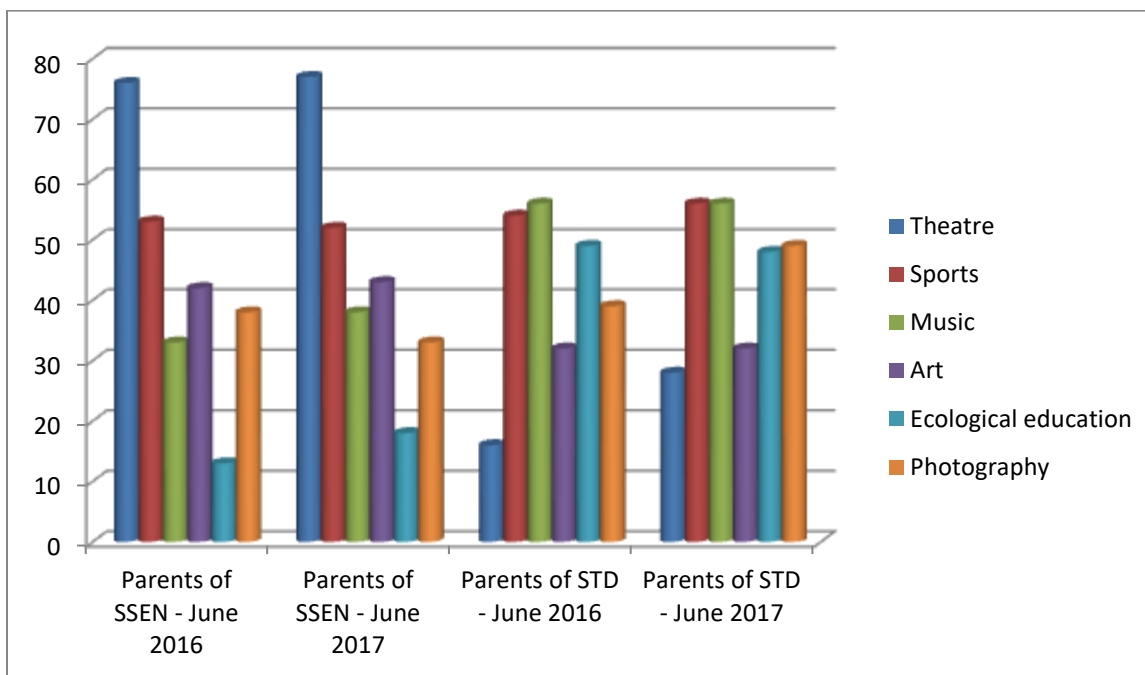
Повечето родители работят в сферата на бизнеса, търговията и медицината.

Графика 5. Период на участие на детето на родителя-участник в дейностите към програмата:

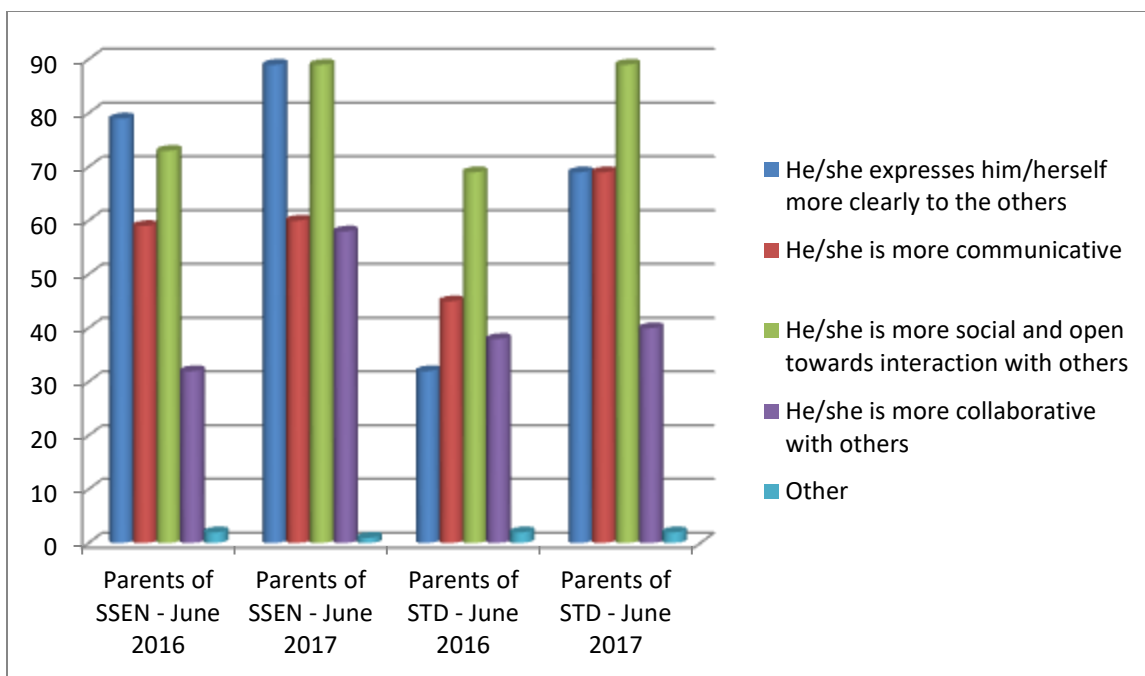
Графиката сочи, с минимален процент изключения (2%), че учениците участват програмата през цялата учебна година, за която се попълва анкетата.

Графика 6. Детето на родителя-участник е включено в следните групи на програмата (тук има възможност за отбелязване на повече от една дейност/панел):

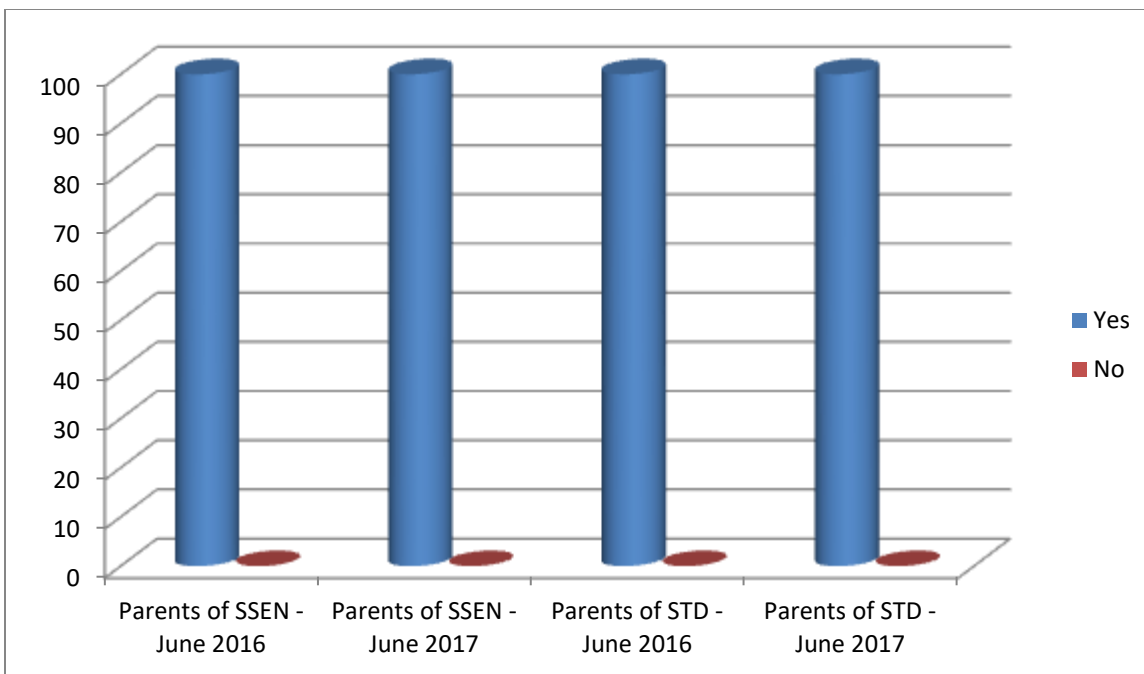
Както виждаме, повечето родители заявяват, че децата им със СОП са се интересували най-много от театъра през учебната година (виж Приложение 7 в текста на дисертацията). По-малък интерес от страна на тази целева група има към екологичното образование. В групата на учениците в норма откриваме, че театърът не е сред фаворитите за сметка на музиката, спорта и екологичното образование.

Графика 7. Положителни страни от участието на детето на родителя-участник, забелязани от него (повече от един отговор е възможен):

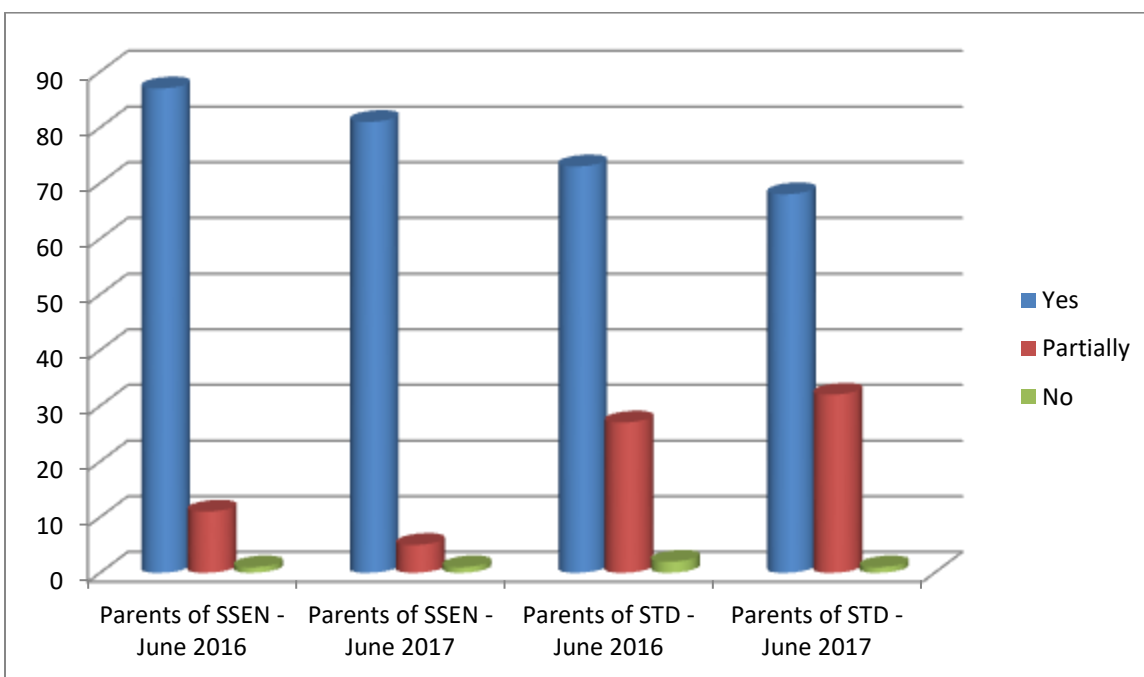
Родителите на ученици със СОП заявяват, че децата им са подобрили уменията си във всички посочени области, като най-много са подобрили социалните и комуникативните си умения. Резултатите са подобни и при учениците в норма, както това е видно от данните, които посочват техните родители.

Графика 8. Биха ли родителите-участници желали дейностите по програмата да продължат в следващата учебна година и занапред?

Трябва да признаем, че приемаме резултатите от тази графика като комплимент за положените от наша страна усилия: всички родители твърдят, че тези дейности трябва да продължат за в бъдеще.

Графика 9. Участникът-родител открива ли някаква положителна промяна в поведението на своето дете от началото на участието му в дейностите на програмата?

Повечето от родителите на ученици със СОП твърдят, че наблюдават положителна промяна в поведението на детето си от момента на тяхното участие в дейностите на програмата. Също така, това мнение се споделя и от родителите на учениците в норма.

По-долу пристъпваме към анализа на данните, получени от редовните интервюта с нашите участници, техните учители и родителите им.

3.3. Анализ на резултатите от интервюта

Тъй като основният ни интерес е повишаването на социалните умения на учениците със СОП, редовно задавахме въпроси за техните социални умения и по-долу представяме резултатите от обобщението на тези интервюта.

Полуструктурирани интервюта с ученици със СОП

По време на редовните интервюта с нашите участници можем да регистрираме техните резултати, а именно:

- Повишаване на чувството за повече лична свобода и независимост;
- Желание за участие в други форми на неформално образование, където те могат да общуват неформално със своите връстници и съученици извън училищната среда;
- По-активни са в своите социални контакти, дори и с непознати участници от другите групи на програмата;
- По-ентузиазирани са за бъдещето, с нетърпение очакват утрешния ден, планират и гледат към бъдещето си повече от преди.

Полуструктурирани интервюта с учениците в норма

Обобщението на резултатите от интервюта с ученици без СОП показват, че:

- Те са привлечени от възможностите, които им предоставят неформалните методи на обучение;
- Те са очаровани от талантите, които откриват сами в себе си - такива, за които не са знаели, че съществуват преди да участват в нашата програма;
- Учителят в програмата им служи за ролеви модел и му подражават.
- Те са удовлетворени от свободата, която им предоставят дейностите в програмата.

Полуструктурирани интервюта с учители

Повечето от учителите, които са участвали в нашите уъркшопи, с нетърпение очакваха да научат нещо ново, което биха могли да приложат в собствената си практика. Като цяло те считат, че неформалните методи са предизвикателство за конвенционалния учител, но си заслужава да ги пробват в собствената си практика с учениците със СОП и тези в норма. Те изразиха своето задоволство от инициативата да се организират такива уъркшопи за тях.

Полуструктурирани интервюта с родители на ученици със СОП

Родителите на учениците със СОП бяха възхитени от възможността вратите на нашата програма да бъдат отворени и за техните деца. Повечето от родителите имаха притесненията за това, че децата им остават изолирани по време на учебните часове и няма приятели в училище. Участието в нашата програма даде възможност на учениците със СОП да намерят нови приятели, дори лично да инициират нови приятелства. Някои от тях участват в неформални дейности за първи път, откакто са започнали училище. Родителите смятат, че е много удовлетворяващо за децата им да бъдат част от програмата.

Полуструктурирани интервюта с родители на ученици без СОП

Родителите на ученици без СОП са на подобно мнение. За децата им е полезно активно да научават нови неща, без да бъдат притискани от образователната система към задължителното ново от минимални знания и умения, които трябва да усвоят по време на престоя си там. Учениците участваха по собствено желание и това е основният фактор за тяхната вътрешна мотивация и постигнати добри резултати.

3.4. Анализ на резултатите от наблюденията

Разбира се, проведохме и традиционното за всяко изследване наблюдение по време на целия процес на прилагане на програмата. Това, което регистрирахме в резултат от него е, че:

- Учениците със СОП започват да се чувстват сигурни в участниците и средата в своите групи по интереси, не се чувстват изолирани и не са обект на подигравки и/или тормоз – все неща, които са преживели по време на обучението си в училищна среда;

- Учениците в норма направиха първата стъпка да влезат в контакт и да започнат разговор със своите връстници със СОП;
- Учениците със СОП станаха инициатори на разговори и приятелства със своите връстници в норма;
- И двете групи ученици общуват свободно по време на дейностите по интереси и обменят идеи с цел постигане на добър резултат в дейността за цялата група (например театрално представление, фотографски колаж, арт инсталация, музикално представление).

3.5. Анализ на резултатите от оценката на социалните умения на учениците

Както процедурите за оценка на социалните умения показват (вж. Приложение 3 и 4 в текста на дисертацията), те се състоят от подробна информация за оценяваното лице и не е възможно тези подробни данни да се предоставят в ограничения обем на дисертацията и автореферата. Ето защо избрахме десет от най-важните, по наше мнение, социални умения или поведение и представяме техните резултати в дисертацията. Разбира се, в обобщенията и в заключителната част на дисертацията представяме всички важни констатации, които сме регистрирали за всички социални умения и поведения, които оценяваме в хода на изследването. Тук представяме обобщение на резултатите, които сме събрали, използвайки диаграми и таблици.

Съкращения, използвани в графиките:

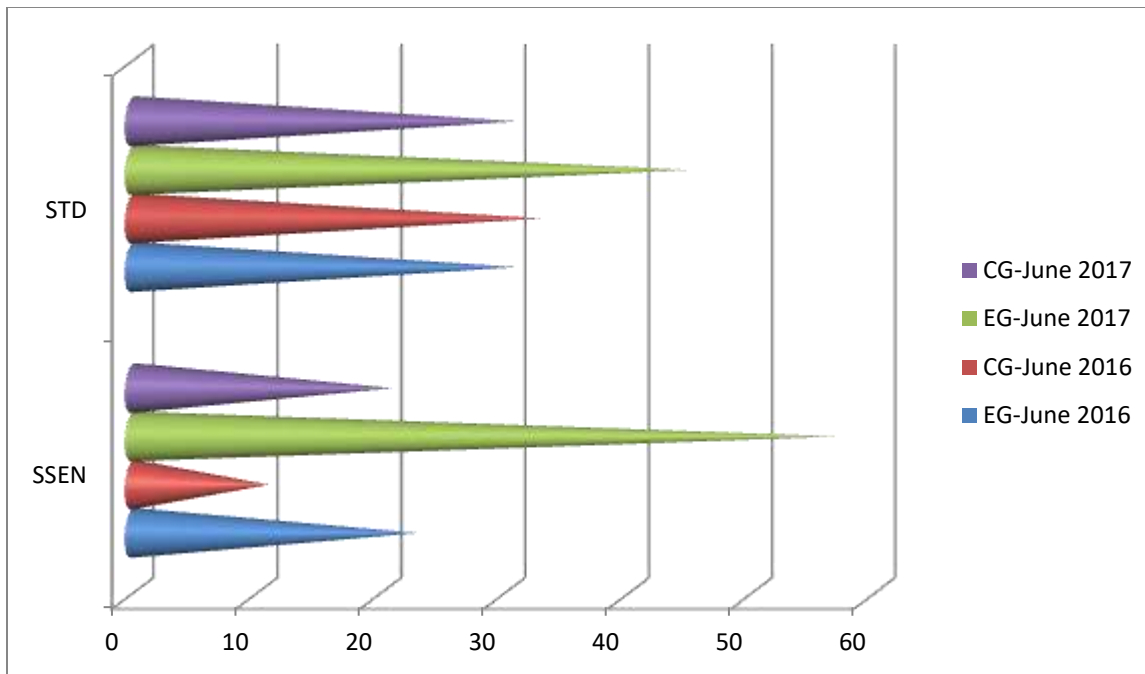
ЕГ - експериментална група

КГ - контролна група

УСОП - ученици със специални образователни потребности

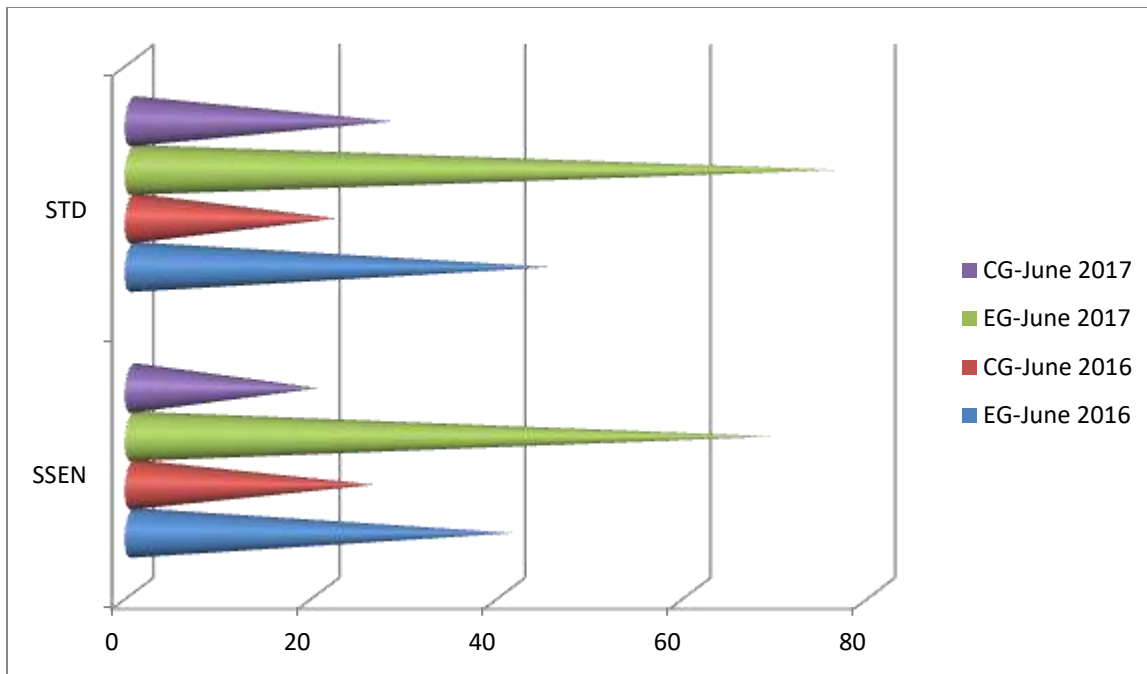
УБСОП - ученици без СОП

Графика 10. Резултати за социалното умение/поведение „включване“ от участниците в нашата програма.

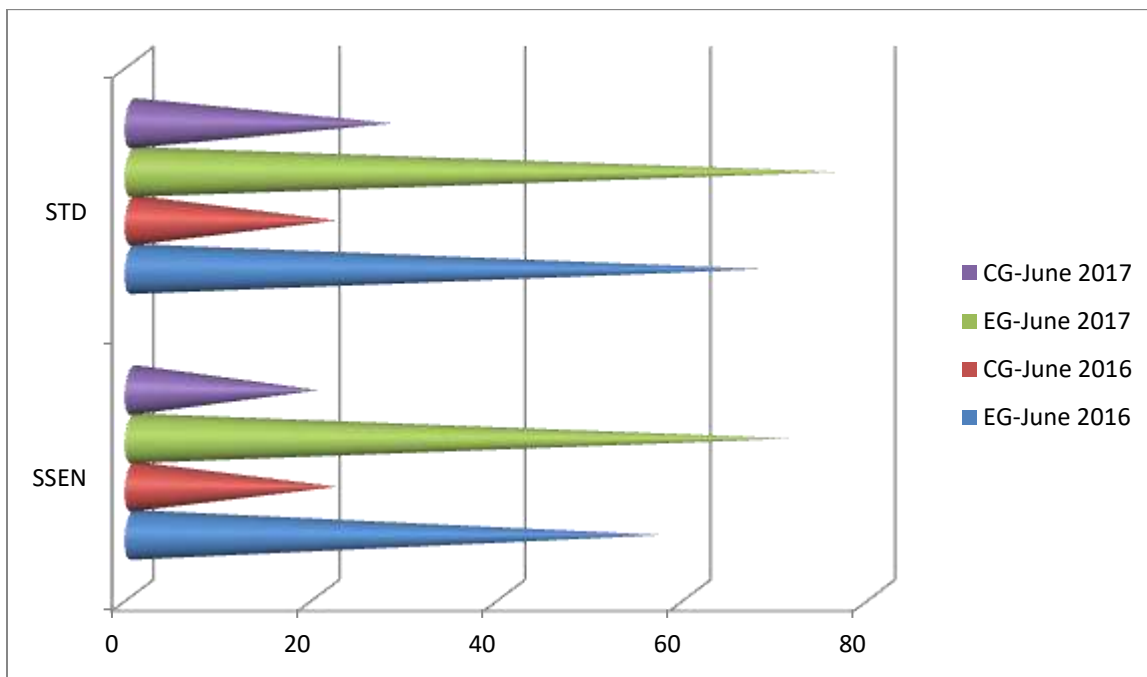

Виждаме, че учениците от експерименталната група са придобили повече инициативност и е по-вероятно да се включат в различни неформални дейности в групата по време на участието си в програмата. Тези резултати бяха особено високи в края на втората година от тяхното участие (юни 2017 г.).

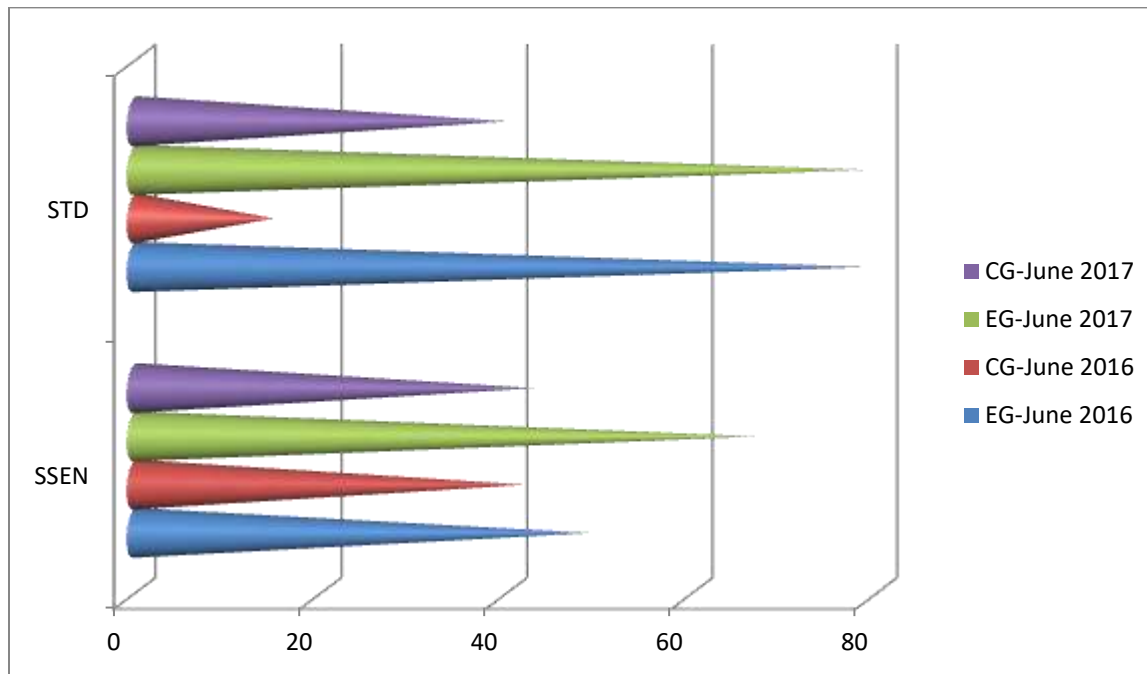
Графика 11. Резултати за социалното умение/поведение „извинение“ от участниците в нашата програма.

Графика 12. Резултати за социалното умение/поведение „разбиране мислите на околните“ от участниците в нашата програма.

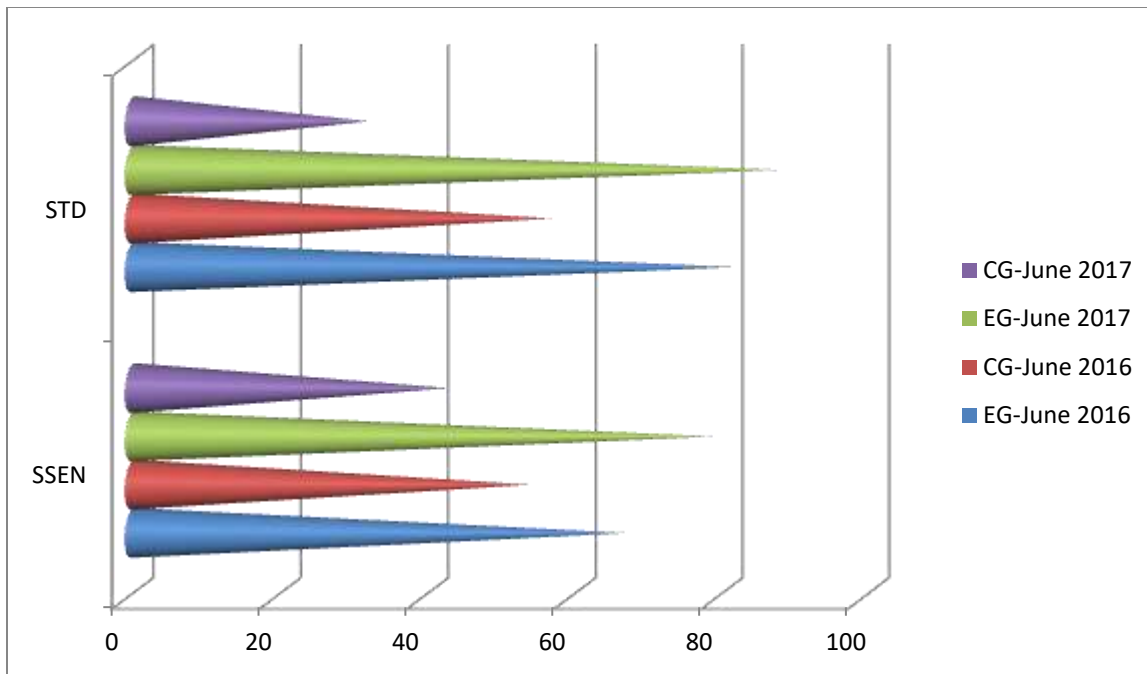

Графика 13. Резултати за социалното умение/поведение „разбиране чувствата на околните“ от участниците в нашата програма.

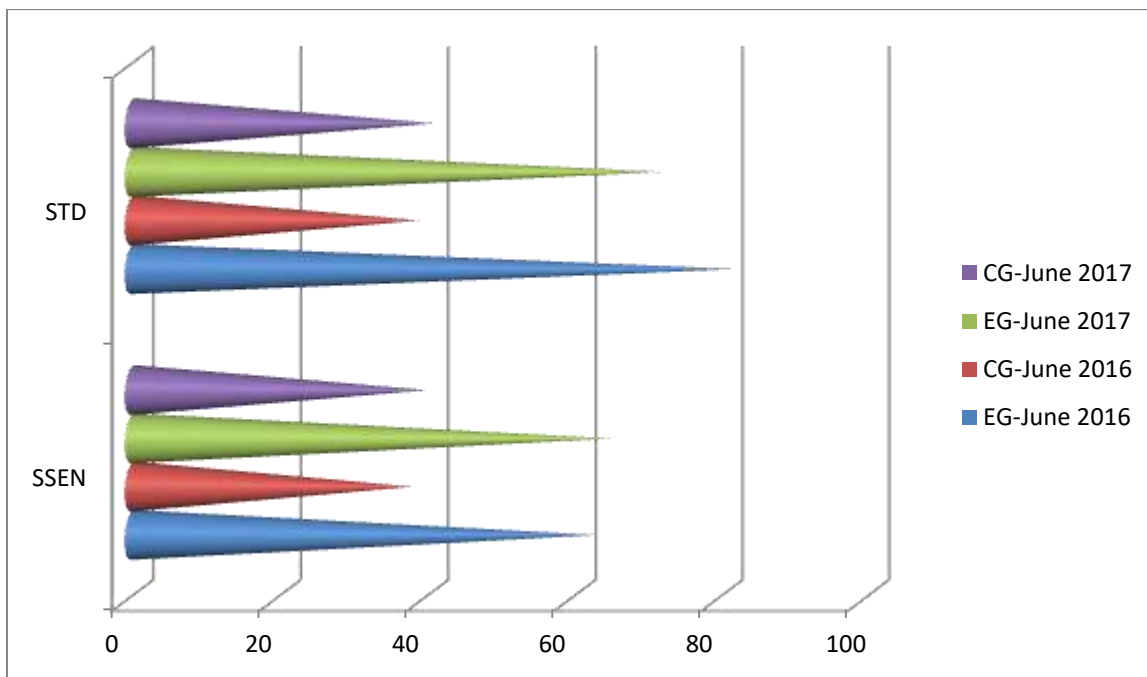

Както графиката показва не само, че резултатите от експерименталната група са се подобрили през двугодишния период, но резултатите от контролната група са се влошили. Предполагаме, че това се дължи на липсата на интензивна работа по тези специфични социални умения и поведение.

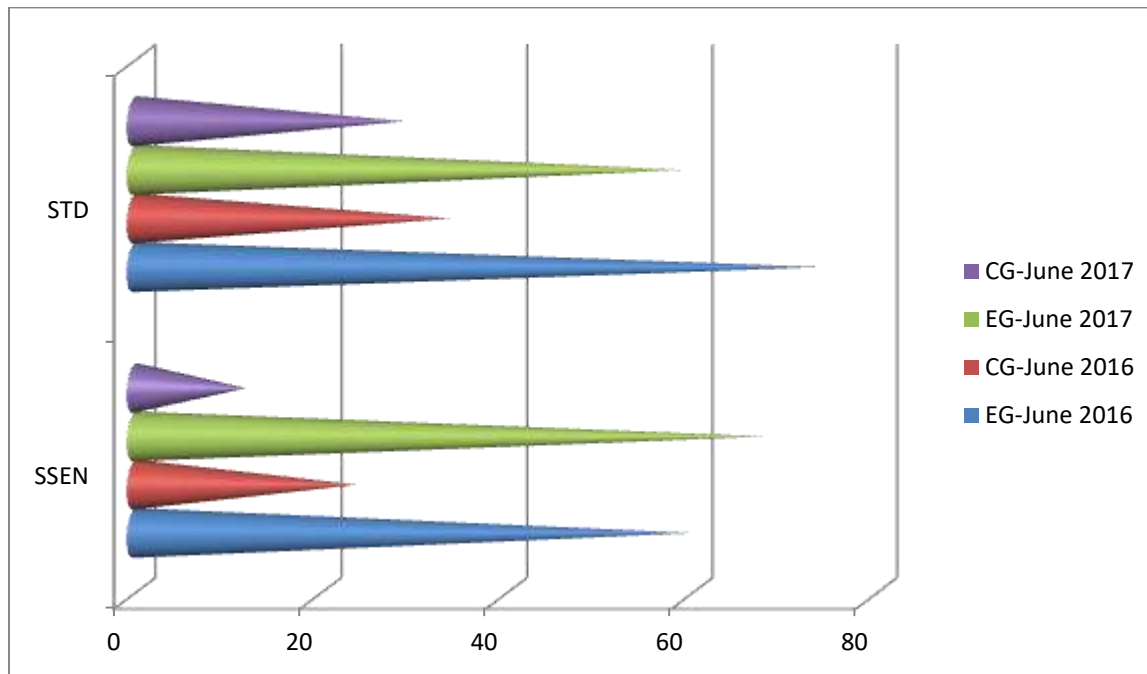
Графика 14. Резултати за социалното умение/поведение „споделяне с околните“ от участниците в нашата програма.

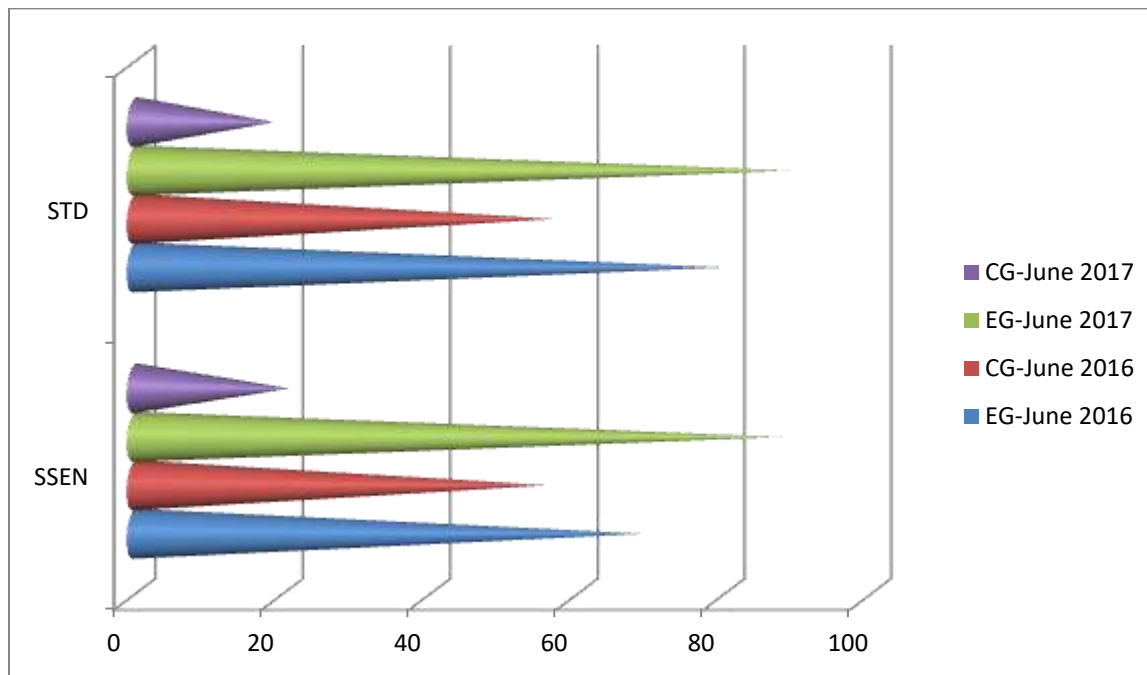
Графика 15. Резултати за социалното умение/поведение „оказване помощ на другите“ от участниците в нашата програма.

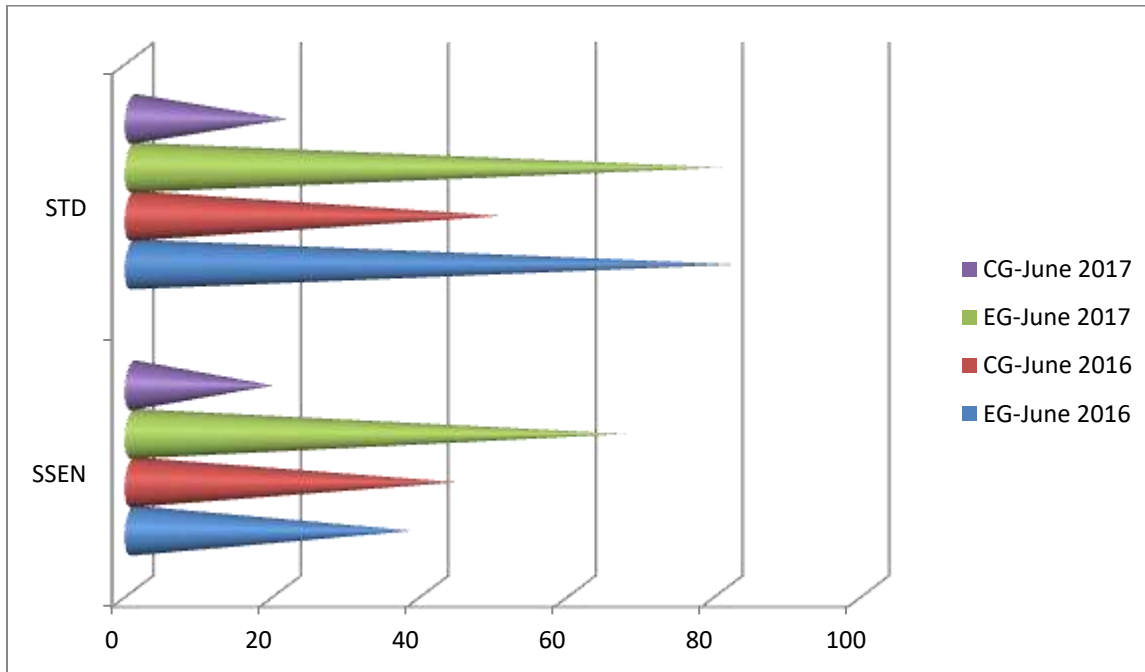
Графика 16. Резултати за социалното умение/поведение „сам да защитаваш себе си/позицията си“ от участниците в нашата програма.

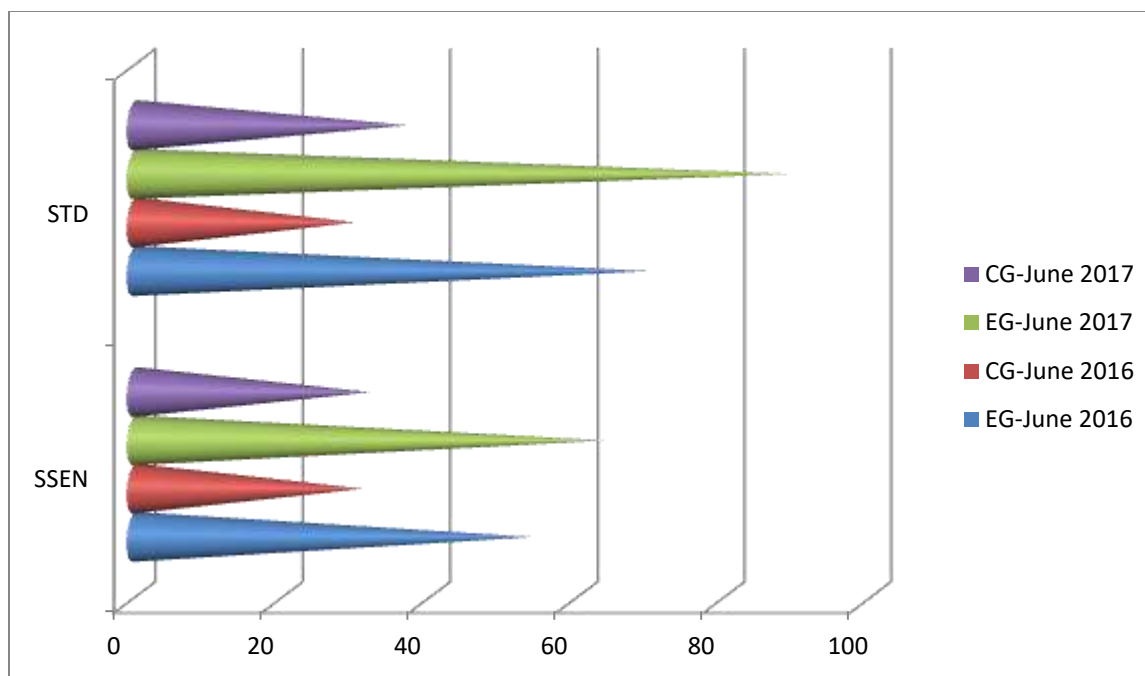
Графика 17. Резултати за социалното умение/поведение „спазване на личното пространство“ от участниците в нашата програма.

Графика 18. Резултати за социалното умение/поведение „молба за помощ“ от участниците в нашата програма.

Графика 19. Резултати за социалното умение/поведение „справяне с конфликтни послания“ от участниците в нашата програма.

3.6. Анализ на резултатите от уъркшопите за учители

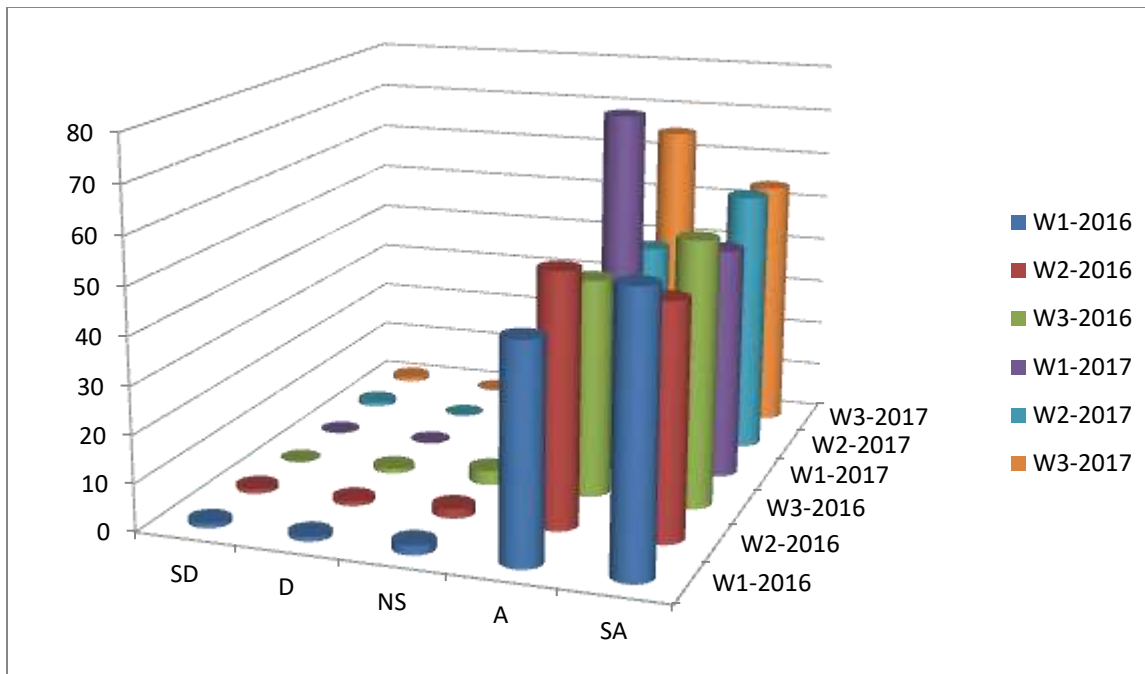
В този параграф представяме данните, получени по време на провеждането на трите семинара за неформални методи на обучение за всяка учебна година, т.е. общо шест за целия период на експеримента, насочени към учителите (вж. Приложение 6 в текста на дисертацията). Тук представяме обобщение на отговорите на учителите, регистрирани в анкетите, които те попълниха в края на всеки семинар.

В диаграмите по-долу представяме обобщените данни от тези резултати.

Съкращенията, използвани в диаграмите, означават (вж. в скобите):

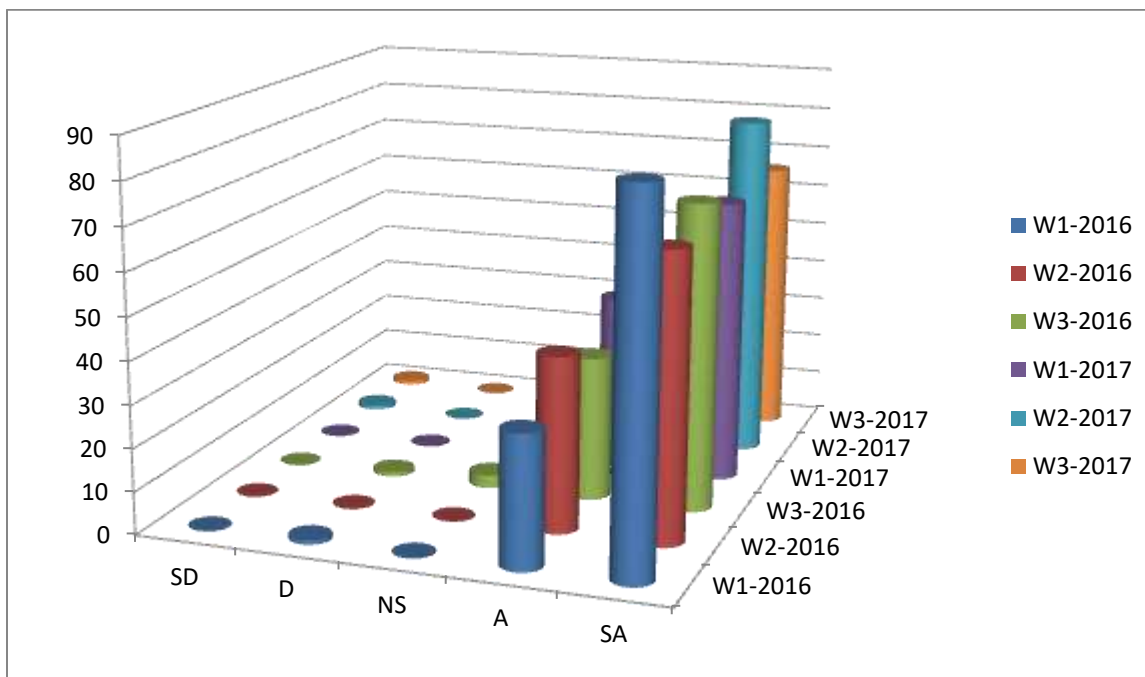
- 1 = Силно несъгласен (SD);
- 2 = несъгласен (D);
- 3 = Не съм сигурен (NS);
- 4 = Съгласен (A);
- 5 = Силно съгласен (SA).

Графика 20. Мнение на учителите по въпроса: “Според мен, уъркшопът бе добре организиран и основните му точки бяха добре изяснени.”

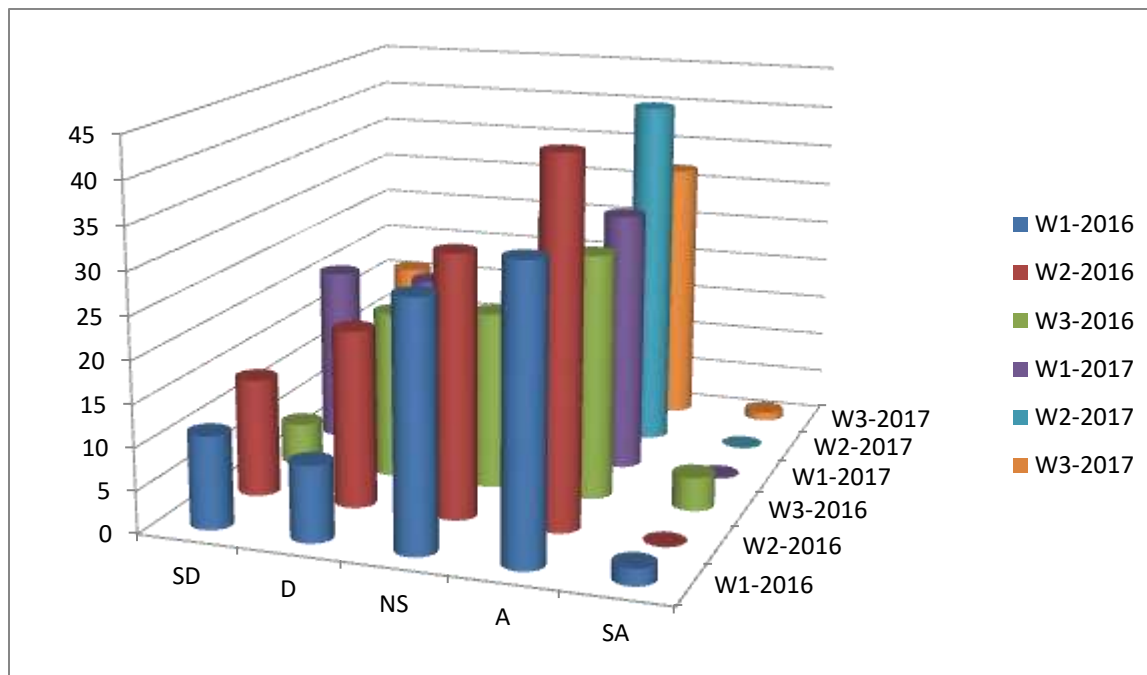
Както резултатите показват, учителите са доволни от организацията на уъркшопите. Те смятат, че основните моменти са добре покрити и изяснени от водещия.

Графика 21. Мнение на учителите по въпроса: “Водещият на уъркшопа демонстрира отлични познания и добра осведоменост по темата му.”

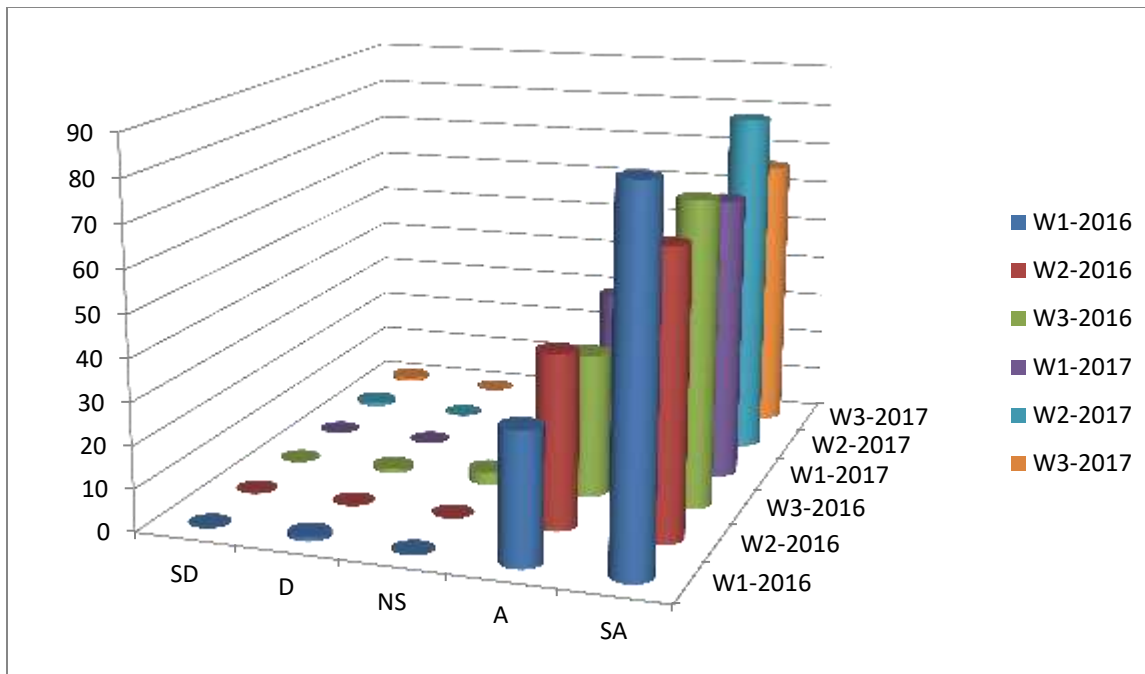
Повечето учители са напълно съгласни с твърдението, че водещият е добре запознат с темата, по която води обучението.

Графика 22. Мнение на учителите по въпроса: “Водещият ми помогна да разбере как материята на уъркшопа е свързан със собствения ми живот.”

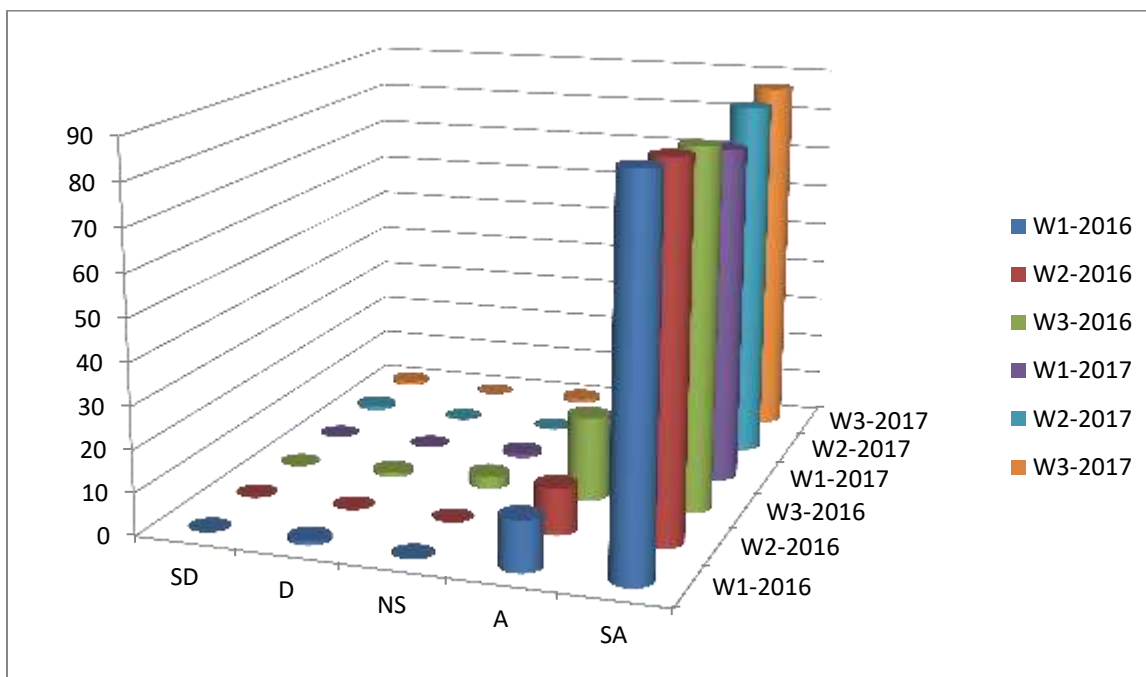
Резултатите от тази диаграма показват, че повечето учители не прехвърлят знанията от семинарите в личния си живот. Това е интересна тенденция, която те демонстрират. Може да звучи нещо като: „Това, което научавам тук, то всичко за учениците, с които работя, не за моята личност и за моя живот.“ Това е твърдение, върху което можем да се работи в бъдеще.

Графика 23. Мнение на учителите по въпроса: “Водещият ясно и ефективно представя идеите си и материала бе високо информативен и лесно разбираем.”

Очевидно учителите, които участват в обученията, са доволни от експертния опит на водещия и са наясно с високата му квалификация в областта, в която ги обучава и им предава своите практически знания и опит.

Графика 24. Мнение на учителите по въпроса: “Овладах полезни умения и ще мога да ги приложа в собствения си академичен живот.”

Учителите изразяват своето удовлетворение от придобитите знания и най-важното е, че възнамеряват да го прилагат в професионалния си живот по време на обучението на ученици със СОП и такива в норма.

Обобщение на всички данни, събрани по време на изследването, представяме в следващия раздел.

Изводи и заключение

По време на изпълнението на програмата бяхме изправени пред много и различни по естеството си предизвикателства. Трябваше да комбинираме много учебни стратегии и техники, подходи и методи, за да можем да насърчим и развием най-добрия потенциал от нашите ученици.

След приключването на събирането на данни статистическите данни показаха, че нашата **хипотеза** се потвърждава от резултатите, а именно: ако учениците със СОП и техните връстници в норма посещават едни и същи дейности за неформално обучение в рамките на „Програмата за неформално обучение“, и двете групи ученици ще подобрят социалните си умения.

Успяхме да постигнем **целта** си - оценихме влиянието на редовното посещение на ученици със СОП в дейностите от „Програмата за неформално обучение“ върху техните социални умения.

В допълнение, ние изпълнихме първоначално поставените **задачи**, а именно:

- Подбрахме основните точки, около които да центрираме теоретичния си анализ.
- Открихме и прочетохме задълбочено достатъчно на брой и с висока научна стойност литература, издадена през последните години по темата на дисертацията.
- Обобщихме теоретичните резултати, до които достигнахме.
- Разработихме „Програма за неформално обучение“ за ученици със специални образователни потребности в интегрирана учебна среда.
- Организирахме начина за участие на учениците в дейностите по програмата.
- Свързахме се с всички участващи страни: общообразователни учители, ученици без СОП, ученици със специални образователни потребности и родители.
- Приложихме програмата в рамките на две последователни учебни години (2015-2016 и 2016-2017).
- Подбрахме най-подходящите тестове за оценка на социалните умения на учениците.
- Проведохме всички дейности по програмата и оценяване през целия двугодишен период.
- Анализирахме задълбочено събраните данни.

- Обобщихме всички направени констатации и на тяхна база да изготвят нашите изводи и препоръки.

Някои от **изводите**, които направихме на базата на работата си, са:

1. Учениците със СОП постигат по-добри нива на социални умения, когато са в неформална среда и посещават неформално обучение.
2. Някои от учениците (както със СОП, така и тези в норма) се сблъскват в началото с трудности в присъединяването си към групите. С течение на времето обаче те успяват да преодолеят пречките, които ги ограничават да участват активно в предлаганите от нас интересни дейности. По-късно те споделиха, че този успех в защитената среда на дейностите по програмата им помага в реални ситуации, когато трябва да бъдат активната част от социалното взаимодействие.
3. Не само социалните умения на учениците със СОП са значително подобрени, но и социалните умения на техните връстници в норма са усъвършенствани след като са участвали в програмата.
4. Всички участници подобриха своите социални умения и поведение и някои от най-високите нива, които регистрирахме, бяха за параметри като: споделяне, инициране на разговори, създаване на нови приятелства, самозащита и отстояване на лична позиция, спазване на лично пространство, искане за помощ, справяне с негативни съобщения, разбиране на мислите и чувства на другите, поднасяне на извинения и присъединяване към груповите дейности.
5. Участниците от контролната група показаха по-ниски проценти на измерените социални умения и поведение. Предполагаме, че една от основните причини за този тревожен резултат е, че няма специална дейност в училище, която да работи върху тях поради по-академичния профил на стандартната училищна система.
6. Всички социални дейности за ученици със СОП трябва да бъдат насърчавани. Те се нуждаят от отделяне на специално внимание върху изграждането на тези специфични умения, защото в живота на възрастните, който не е толкова далеч от училищния живот, те ще трябва да се изправят пред реални ситуации, с които трябва да се справят. Това може да се случи основно с добре изградени социални умения и поведение.

7. Статистическите изчисления показват тенденция в развитието на социалните умения, свързани с пола: момчетата са по-социално повлияни от участието си в програмата, отколкото момчетата.

Някои от **препоръките**, които бихме отправили към практиката са следните:

- Да се насърчава всяко приложение на неформални методи с учениците.
- Необходимо е да се осигурят допълнителни и непрекъснати дейности за придобиване на професионална квалификация за учителите (например уъркшопи, специализации).
- Безценен източник на информация относно състоянието на учениците са техните родители - те трябва винаги да бъдат внимателно изслушвани, за да може даден учител да свърже поведението, което вижда демонстрирано от ученика, с неговото поведение у дома. Това е особено важно, когато се работи по програма за неформално обучение.
- Социалните умения на учениците със СОП, които се обучават в интегрирана среда, трябва да бъдат специално тренирани и развити чрез добре организирани дейности и програми.

Поставихме началото на интересно изследване, което доведе до постигането на задоволителни резултати за всички страни, включени в него в период от две учебни години. Трябва да кажем, че планираме да продължим интензивната си работа в тази област и периодично да предоставяме информация за постигнатия напредък, като използваме различни средства за това (например публикуване на статии, участия в конференции).

Искрено се надяваме, че допринесохме за обогатяването на теорията и практиката по темата на нашето изследване.

Приноси

Теоретични научни приноси:

1. Прочетохме и анализирахме голям брой научните изследвания, публикувани през последните години. Обобщихме своите изводи от теоретичните констатации в първа глава. В допълнение, анализирахме гледните точки на много изследователи и обобщихме тяхното мнение по въпросите, свързани с неформалните методи в интегрираното образование на ученици със специални образователни потребности.
2. Изказахме нашето лично мнение по темата, свързана с теоретичните изследвания, което би обогатило настоящата база данни с личната ни гледна точка.

Научно-практически приноси:

1. Организирахме проучване с много (пет) основни участници в него: 1) ученици със СОП, 2) ученици без СОП, 3) учители, 4) родители на ученици със СОП и 5) родители на ученици без СОП.
2. Създадохме „Програма за неформално обучение”, чиято основна целева група са учениците със СОП, които се обучават в интегрирана среда. Програмата включва шест панела за неформални образователни дейности и е с отворени врати както за учениците със СОП, така и за техните връстници в норма.
3. Периодично организирахме обучения за учители, които да работят в сферата на интегрираното образование в Кипър.
4. Създадохме анкети за учители и родители.
5. Разпространихме резултатите, които постигнахме, като ги публикувахме в научни списания и участвахме в конференции, на които докладвахме за постигнатото от нас.

Публикации

Докалди от конференции:

Leontiou, G. & M. Zamfirov (2016) Non-formal teaching methods in education of students with special needs. Есенни докторантски четения 2016, СУ „Св. Климент Охридски“ – ФНПП, 18 и 19 ноември 2016 г. гр. София.

Замфиров, М., Й. Леонтиу (2016) Прилагане на неформални методи на обучение при интегрирани ученици със специални образователни потребности в Република Кипър. VI Есенен научно-образователен форум Модернизация на образованието, 11-12 ноември 2016 г.

Leontiou, G. & M. Zamfirov (2018) Non-formal teaching of students with special needs – empirical data from Cyprus. Докторантска конференция „Млади изследователи“, Софийски университет, 21 февруари, 2018 г под печат

Статии:

Leontiou, G. & M. Zamfirov (2018) Из опыта на Република Кипър в неформалното обучението на ученици със специални образователни потребности, i-Продължаващо образование, 1, 2018

Замфиров, М., Й. Леонтиу (2018) Неформални методи в обучението на ученици в Република Кипър. Педагогика, кн. 2, стр. 268 – 278

Литература

1. Adam, A., A. Ismail, A. Rafiu, A. Mohamed, G. Shafeeu & M. Ashir (2014) Pedagogy and Assessment Guide. Retrieved from: https://www.moe.gov.mv/assets/upload/Pedagogy_Assessment_Key_Stage_1.pdf
2. Blakey, B. (2015) Nonformal Education. Source: http://etec.ctlt.ubc.ca/510wiki/Nonformal_Education [02 January 2017]
3. Diamond, J. (2012) The World Until Yesterday : What Can We Learn from Traditional Societies? Penguin Books
4. Guido, M. (March 2 2017) The Guide to Cooperative Learning: Principles and Strategies for Each Type. Retrieved from: <https://www.prodigygame.com/blog/cooperative-learning-principles-strategies/>
5. Inclusion of Students with Special Educational Needs Post-Primary Guidelines (2007). Source: http://www.education.ie/en/Publications/Inspection-Reports-Publications/Evaluation-Reports-Guidelines/insp_inclusion_students_sp_ed_needs_pp_guidelines_pdf [14 December 2016]
6. Liedloff, J. (1986) The Continuum Concept: In Search Of Happiness Lost. Da Capo Press
7. Ruíz, L. L. (2016) Non-formal education vs. formal and informal education. Retrieved from: <http://trawcoe.com/non-formal-education-vs-formal-and-informal-education/>
8. Taub, D.J. (2016). Understanding the Concerns of Parents of Students with Disabilities: Challenges and Roles for School Counselors. Professional School Counseling Journal , October 2006, 10(1),52-57.